

Екологични неравенства в глобализираното общество

Мария Момчилова

Abstract—The present paper is part of a complex multidisciplinary study of inequality as social interaction in the 21st century. It encompasses the period 2021-2025 and was carried out by university research fellows from two EU countries, Bulgaria and Austria. The text below is a modest contribution to the academic discussion of social well-being and its correlation to ecological sustainability as it focuses on the evolving concept of ecological injustice. The aim of the small-scale research it is based on was twofold: on the one hand, place the subject of the research within the realm of social sciences and come up with a specific definition of ecological injustice as a modern type of social interaction; on the other, spotlight certain geopolitical aspects of ecological injustice and thus raise awareness of the controversy behind the newly emerging and existing ecological inequalities. In addition, the impact of ecological injustice on collective well-being is briefly touched upon and offered as food for thought.

Keywords— collective well-being, ecological sustainability, social injustice.

I. FACILE DICTU

Сред научните приноси на немския социолог Георг Зимел е изучаването на неравенството като социално явление. Според Зимел [1] водещ фактор за появата и съществуването на неравенствата в обществата е сравнението с имащите. На теория при липса на предпоставено право на притежание трябва да се говори за състояние на лишеност, а не за наличие на неравенство. От тук следва да се реорганизира разделянето на членовете на дадено общество в групи – група на имащите, група на лишените от притежание и група на възприемащите се като неравни. На практика обаче, не съществува обективна позиция, от която може да се възприемат както равенството, така и неравенството, тъй като те се зараждат в отношението на индивида към неговото обкръжение, неговата среда или социален слой. Социалното неравенство е една от характеристиките на социалното взаимодействие, неустойчива обществена структура, изградена върху равното право на даване и получаване. В процеса на изследване на явлениято Зимел обвързва социалното неравенство с основния механизъм на пазарната икономика – конкуренцията. По такъв начин той прави парадоксален на пръв поглед извод, че именно по-голямото равенство води до засилване на неравенството, защото колкото повече се изравняват силите на субектите, които се стремят към постигане на едно и също благо, толкова повече се изостря чувствителността им към различията и толкова по-драматични са битките за преодоляването на тези (понякога пренебрежимо малки и дори имагинерни)

различия.

II. DIFFICILE FACTU

В по-широк контекст социалното неравенство се свързва най-често с обективни фактори, сред които обществено-икономическото устройство, географско положение на държавите, геополитическата обстановка, природните дадености. Социалното неравенство е сложна структура, съставена от различни елементи, които, макар и неексплицитно дефинирани, са групирани в документ на ООН, озаглавен „Цели за устойчиво развитие“ на човечеството за периода 2015 – 2030“ [2].

Фиг. 1. Цели за устойчиво развитие на ООН до 2030 година.

В резултат на ескалираща глобализация на икономическата дейност и съпътстващия я демографски прираст в определени географски райони се увеличават факторите, които оказват негативно влияние върху околната среда (екосистемите, въздухът, биологичното разнообразие и природните ресурси), продоволствената сигурност, качеството на живот и благосъстоянието на хората. Постигането на екологична устойчивост по пътя на намаляване вредното влияние на тези фактори предполага елиминирането на един от елементите на социалното неравенство, а именно екологичното неравенство.

Съвременните дискусии по темата се определят като обществено значими и силно чувствителни, а изследването на екологичните неравенства е сложен процес, влияещ се не само от благородни/хуманни, но и от манипулативно представени користи намерения. Анализ на отговорите на респондентите на проведена анкета (виж Фиг.2.) показва, че обществената представа за екологични неравенства се отнася до лишаване или ограничаване на достъп до чист въздух и вода, недостиг на слънчева светлина, производство и потребление на токсична храна, жизнена среда, лишена от обилна зеленина и красиви природни гледки.

Фиг. 2. Резултати анкета „Екологични неравенства“.

Разширяването на теоретичните дискусии и обществените представи за същността на екологичните неравенства се обуславя от неконтролируемата и нерегламентирана антропогенна дейност в постиндустриалните общества, която причинява необратими промени в климата. Например, затоплянето на моретата води до повишаване на киселинността и намаляване на солеността и се превръща в основен фактор за намаляване на хранителните запаси в плитките води с до 40% (Доклад на ООН за климата); разрушава целостта на екосистемите (постепенно изчезват кораловите рифове и районите с влажен климат), унищожава биоразнообразието, ограничава достъпа до природни ресурси и води до локални екологични конфликти, уврежда здравето и застрашава човешкия живот. Ескалиращата поляризация в обществата налага изясняване същността на екологичните неравенства чрез конкретизиране на причините, довели до тяхната поява и факторите, обуславящи задълбочаването им. Предложената по-долу дефиниция допринася към опитите за разрушаване на широко разпространената представа за същността на явлениято:

Екологичните неравенства са социални (взаимо)действия, които се създават между политически субекти/социални групи, сравняващи състоянието на жизнената си среда по отношение на извършваната антропогенна дейност върху и в непосредствена близост до обитаваната от тях територия и във връзка с рестрикциите, които се налагат с цел опазване и подобряване на екологичните условия и качеството на живот на населяващите тази територия.

Критичното намаляване на запасите от невъзобновяеми природни ресурси, липсата на достъп и/или строго ограниченият контрол върху териториите и естествените запаси в комбинация с риска от предизвикване на екологични катастрофи са основни фактори при определяне на политиките на ЕС, свързани както с въвеждането на Кръговата икономика като модел за удължаване на жизнения цикъл на продуктите, така и със създаването на Механизъм за корекция на въглеродните емисии на границите (Регламент ЕС 2023/956 МКВЕГ), който се прилага за въглеродно интензивен внос на цимент, електроенергия, торове, желязо, стомана, алуминий. Очакваните резултати от въвеждането на Кръгова икономика до 2050 г. са

намаляване на консумацията на суровини, ограничаване на отпадъците и вредните емисии, минимизиране на щетите върху биоразнообразието, подобряване на благосъстоянието на населението.

Процесите, свързани с опазване и подобряване на жизнената среда са сложни не само като планиране и изпълнение. Най-голямото предизвикателство пред осъществяването им остават целите, преследвани от геополитическите и финансови елити, които и към настоящия момент са свързани с налагането на глобална власт и извличане на свръхпечалби.

Опазването и подобряването на условията за живот в Европа са свързани с поемане на премерен риск, налагане на рестрикции, контрол върху спазването на тези рестрикции от финансово зависими и неправителствени организации, а най-вече с контрол от и върху политически органи. Създаденият от ЕС Механизъм за корекция на въглеродните емисии на границите на ЕС (МКВЕГ) има предпазващи функции, т.е. при пълно спазване на международните търговски правила да не допуска усилията на ЕС за намаляване на въглеродните емисии да бъдат компенсирани с увеличаване на вноса на продукти с висок въглероден интензитет или с увеличаване на емисиите извън неговите граници чрез преместване на производството в държави извън ЕС, в които прилаганите политики за борба с изменението на климата са не толкова амбициозни. Механизмът функционира успоредно със системата на ЕС за търговия с емисии (СТЕ на ЕС), като същевременно отразява и допълва нейната ефикасност по отношение на вносните стоки.

Емпирично се доказва, че действието на Механизма е обратно пропорционално на намаляването на въглеродните емисии в световен мащаб, тъй като стимулирането на вноса на подобни продукти в ЕС насърчава производството им в други части на света, които поради различни обективни и субективни причини не са достатъчно активни по отношение на борбата с климатичните промени. Анализ на изхвърленото количество парникови газове за една година в глобален мащаб показва, че количеството, изхвърлено от Китай надвишава сумата от парниковите газове на всички развити страни [3]. Изводът, който може да се направи е, че на този етап държави с различни пътища на развитие, различни геополитически и икономически интереси все още не могат да постигнат единомислие по въпроса за реално ограничаване, поетапно и осезаемо намаляване на въглеродните емисии.

Неустойчивостта на хранителните вериги е друга характеристика на екологичните неравенства. Населението на страните от ЕС се изхранва предимно с продукти, които се отглеждат в райони извън границите на страните-членки. Вносът на хранителни продукти и фуражи в такъв мащаб (ЕС има над 450 милиона жители) предполага не само значителен по размер въглероден отпечатък върху околната среда, но предполага влошаване на социалното обезпечаване и икономика на регионите-донори. В Специален доклад 16/2021 относно Общата селскостопанска политика

(ОСП) и климата е установено, че емисиите от животновъдство съставляват около половината от емисиите от цялото селско стопанство. ОСП обаче няма за цел да ограничи броя на селскостопанските животни посредством стимули за стопаните. Напротив, пазарните мерки на ОСП включват насърчаване на производството на животински продукти за задоволяване на установената в последните десет години консумация на месо и месни произведения. Според Организацията на ООН за прехрана и земеделие (ФАО) около една трета от всички храни, произведени по света, се губят или разхищават някъде по веригата за доставки на храни от фермата до трапезата [4]. В ЕС загубите и разхищението възлиза на около 59 милиона тона храни годишно, или 132 килограма на глава от населението.

Разточителните практики на потребление на хранителните продукти в силно развитите страни в и извън ЕС и неефективните вериги за доставката им оказват отрицателно въздействие върху околната среда на развиващите се страни, като допринасят за частичното или пълно унищожаване на екосистемите и изселване на изконното население. Въпреки заявената преди почти десетилетие политическа воля и предприетите от Съвета на Европа редица инициативи, включително по-успешните опити за предотвратяване на разхищението на храни, повишаване на информираността на населението, подобряване на практиките за разчитане на маркировките „най-добър до“ и „годен до“, улесняване на даряването на някои видове непродадени хранителни продукти на неправителствени организации, разточителните практики не могат да бъдат ограничени. Европейският зелен пакт от декември 2019 година препотвърждава ангажимента на ЕС до 2030 година да намали с до 50% разхищението на храна на глава от населението [5]. В документа са определени и редица политики и инструменти, които са насочени към намаляване на загубите и разхищението на храна като част от плана за действие, свързан с кръговата икономика и стратегията „От фермата до трапезата“.

III. DICUM FACTUM

Практическото приложение на Директивата Европейски зелен пакт е не само изключително трудно (за съжаление, в редица случаи невъзможно), но и слабо ефективно като инструмент за постигане и поддържане на жизненоважния баланс между благосъстояние, екологично равенство и социална справедливост. Някои държави, обаче, постигнаха успех и то в период на изключително напрежение, както социално, така и геополитическо. Австрия, и по-специално Виена, установи добри практики по отношение на разумното разпределение на непродадени/неизконсумирани храни в периода 2022-2025 година. Ускореното въвеждане на тези практики не произтича пряко от прилагане на стратегията на Зеления пакет. Пандемията Ковид-19 и последвалите икономически и финансови сътресения, както и реалната заплаха за енергийната и продоволствена сигурност, свързана с ескалацията на

геополитическото напрежение в част от Европа и Близкия изток са фактическите причини за въвеждането на описаните тук добри практики. В какво се изразяват те? На първо място, големите хранителни вериги започнаха в края на работния ден да продават на символичната цена от 5 евро кутии с хранителни стоки в срок на годност и с изтичащ срок на годност. За по-ясна представа кутиите са с размер на кашон за банани и в тях има млечни, месни, зърнени продукти, както и плодове, зеленчуци, шоколадови десерти. За да имат възможност да закупят такава кутия, потребителите свалят специално създадено приложение, с което се информират за акциите на най-близките по местоживееене вериги супермаркети и след регистрация могат да „запазят“ една кутия, която да заплатят и вземат един час преди края на работното време на магазина. В изключително кратки срокове тази практика се популяризира и кутиите се оказват толкова търсени, че в рамките на 2 до 3 минути от получаване на информацията, количествата се изчерпват и част от желаещите не успяват да се класират. Акциите на веригите стимулират и част от собствениците на малки специализирани хранителни магазини (хлебарници, месарници, магазини за плодове и зеленчуци), които също се включват, макар и с по-ограничено предлагане и на други цени. Малките семейни хотели, разположени в някои от жилищните квартали на Виена обявяват за разпродажба плата с храна, която остава от сутрешната закуска на техните гости, които могат да бъдат закупени на символични цени в часовете между 10:00 и 10:30 часа отново през специално за целта приложение. Разпродажба на вече приготвени храни предлагат и редица ресторанти, разположени в различни части на града.

Подобни практики в България не се отчитат, освен благотворителните кампании по Коледа и Великден, които разчитат на добрата воля, проявявана основно от страна на потребителите. Предполагаме, при липса на законови ограничения и с повече емпатия инициативи, подобни на австрийските, биха работили добре и тук. Във връзка с усилията за поне минимално преодоляване на екологичните неравенства може отново да се припомни, че за да се получи, трябва да се даде.

IV. DO UT DES

Вместо заключение трябва да се припомни, че в глобализираните общества неравенствата са предопределени от различни по същността си фактори, сред които: икономически капитал (имущество, доходи); културен капитал (образование, академични звания); социален капитал (полезни връзки, членство в групи с влияние); символен капитал (престиж, признание, власт). Всеки един от изброените фактори влияе в различна степен върху екологичните неравенства в световен мащаб. Всесилните геополитически и финансови елити, преследващи власт и печалба за сметка на устойчивостта на жизнената среда, все някога ще се провалят, а преодоляването на създадените от тях неравенства ще доведе до ефективно и здраво глобално общество, изградено по модел,

описан от Клаус Шваб в книгата му „Капитализъм на заинтересованите“ – една по-добра глобална система, в която „се признават интересите на всички заинтересовани страни в икономиката и обществото, компаниите се фокусират върху нещо повече от краткосрочните печалби и правителствата са пазители на равенството на възможностите, равните условия за конкуренцията и справедливия принос и разпределение на всички заинтересовани страни по отношение на устойчивостта и включването в системата“ [6, 223].

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Зимел, Георг, Социология, ПИК, Велико Търново, 2002.
- [2] Цели за устойчиво развитие. [Online] Available: <https://www.eca.europa.eu/bg/sustainable-development-goals>.
- [3] Емисии на парникови газове по страни и сектори [Online] Available: <https://www.europarl.europa.eu/topics/bg/article/20180301STO98928/parnikovite-ghazove-vliianieto-na-razlichni-strani-i-sektori-infoghrafiki/>
- [4] Съвет на Европейския съюз Разхищение на храни [Online] Available: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/food-waste/>
- [5] Европейски зелен пакт [Online] Available: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/european-green-deal/>
- [6] Шваб, Клаус, Капитализъм на заинтересованите, Катехон, София, 2021.
- [7] Доклад на ЕС 16/2021 ОСП
- [8] Доклад на ООН за климата - COP30
- [9] Кръгова икономика на ЕС
- [10] Регламент (ЕС) 2023/956 СТЕ на ЕС